

Cyranót a világ iránti józanabb, konformistább belátásra intő jó barátnek, Le Bret-nek is megvan a párhuzama Molière-nél Philinte személyében. Cyrano Molière kortársa. Mint a darabból értesülünk, Molière el is lopott tőle egy jelenetet (mert Cyrano természetesen darabokat is írt). És megírta külön darabnak a kényeskedőket is, akikhez Roxane és a duennája olyan lelkesen sietnek meghallgatni az Ámoradományról, más szóval kebelérzelemről tartandó felolvasást. A MIZANTRÓP-ban is a vegyítiszta esetet állítja színpadra. Hőse rögtön azzal kezdi, hogy visszautasít minden engedményt a színlelésen alapuló, „kéz kezét most” világnak, és azzal távozik az ötödik felvonás végén, hogy keres a földön egy helyet, ahol megélhet még a becsület. Ez látszólag összecseng Cyrano utolsó szavával. Ő is azzal távozik a világból, hogy egy dolgot visz magával makulátlanul, és az a becsület. Csakhogy ezt a végszót Ábrányi Emil adta a szájába, nem Rostand. Őnála Cyrano utolsó szava: „*Mon panache.*” A tollforgóm. Így érthetőbb, hogy miért ez a színi utasítás hozzá: „*kinyitja a szemét, megismeri Roxane-t, rámosolyog*”. Mert ez egy utolsó, igazi cyranós poén. De hogy mit is jelent, azt a magyar néző vagy olvasó vélhetően nehezebben érti meg, mint a francia. Mindenesetre eszünkbe kell idézni a negyedik felvonás egyik epizódját. Arras ostrománál a táborhelyen a francia csapatokat vezérlő Guiche gróf a hadicselével kérkedik: az ellenség arcvonalára sodródva ledobta ezredesi rangját jelölő fehér vállszalagját, ezzel nyert egéruat az ellentámadáshoz – amire Cyrano megjegyzi: „*hős Henrik királyunk, zúduljon rá bármi tülerő, nem dobta volna el fehér tollforgóját, nem alacsonyodott volna idáig*”. (A francia szállóigék közt találjuk: „*Ralliez-vous à mon panache blanc!*” Kövessétek fehér tollforgómat! Ezzel a kiáltással vezette csatába katonáit IV. Henrik.) Cyrano vállalkozna rá, hogy viselje Guiche helyett a rangjelzést a következő ütközetben. Gascogne-i szájhösködés, vág vissza a gróf, az ott maradt az ellenséges területen, nincs, aki visszaszerezné a szüntelen kartácstűzben. Cyrano előhúzza zsebéből a szalagot: „*Parancsoljon.*”

Virtus. Ha Cyrano lényegét egy szóban kell összegezni, nemigen találunk jobbat.

Edmond Rostand

CYRANO DE BERGERAC

Részletek

Bognár Róbert és Várady Szabolcs fordítása

Orrmonológ

Jaj fiacskám, de hát ez így túl kurta, nem?
 Hisz annyiféleképp mondhatnánk, istenem!
 Így, úgy, tudom is én, például támadólag:
 „Ha én volnék, uram, gazdája ilyen orrnak,
 levágtatnám, le én! Vitának nincs helye.”
 Barátilag: „De hát a csészébe ugye

ez nyilván belelóg? Csináltasson, javaslom,
egy jó nagy köcsögöt, hogy végre már ihasson!”
Leírón: „Sziklaszirt, kőszál, vagy meglehet,
egy hegyfok tárul itt, mit hegyfok? Félszigit!”
Kíváncsian: „Uram! e hosszú tok mihez kell?
Tollakkal van tele? Vagy varróeszközökkel?”
Kedveskedve: „Milyen gyönyörű gondolat,
annyira szereti a kismadarakat,
ülőfát tart nekik!” Vagy vaskosan: „Azannya!
Ha bagózik s kigyün orrán a füstje, mondja,
senki nem kajabál: Kéménytűz! Jujujuj!”
Féltőn, óvatosan: „Nehogy fejét a súly
lehúzza annyira, hogy még majd hasra essen!”
Finomkodóan: „Egy kis ernyőt neki tesszen
csináltatni, nehogy kifakítsa a nap.”
Tudákosan: „Ilyen tetemes csontozat
s hozzá hústömkeleg homloktól lefelé csak
egy állatnak jutott, s ez Arisztophanésznek
ama Hippokampotevelefantosza.”
Lovag-mód: „Új divat, barátom? Hm, nosza!
Kalapfogas! Igen csinos darab valóban.”
Fellengzőn: „Ó, te orr! Ha benned nátha lobban,
nem orr, orrkán leszel!” Avagy drámailag:
„A Vörös-tenger ez, ha vére elfakad.”
Ámulva: „Mily remek cégér – illatszerésznek!”
Lantot pengetve: „E kagylókürtön zenélget?”
Báván: „Műalkotás! Ne tekintsük-e meg?”
Tisztelettel: „Uram, kalapot emelek,
ez aztán ház! Ilyen szép oromdísszel ékes!”
Parasztosan: „Te nédd! Ez itten orr? Fenéket!
Böhöm nagy répa tán vagy törpe dinnye ez.”
Katonásan: „Roham ellen ágyút szegez!”
Gyakorlatiasan: „Ha a lottériába
beadja, ez a fő nyeremény bizonyára.”
S még gyászos Pyramus paródiájaképp:
„Ez az orr tette, hogy ura arcán a kép
összhangja odavan! Pirulsz, mi, sanda szolga?”
Nagyjából, jó uram, ezeket mondta volna,
ha van magában egy csöpp szellem s némi ész.
De szellem! azt ugyan, szálnalmas gyászvitéz,
hírből sem ismeri, s ha szobrász megszoborná
a butaságot, ön modellt állhatna hozzá.
Egyébként hogyha tán mégiscsak kitelik,
hogy leleményesen e fényes körben itt
feltálatlja nekem mind e bolondos élcet,
negyedéig se jut legelső negyedének.
Magamnak tálalom hévvel és színesen –
de hogy más megtegye, nem, azt nem engedem.

Ballada vívás közben

Elhajítom a kalapom,
és kecsesen a földre ejtem
puhán óvó malaclopóm,
a kardom nem marad hüvelyben,
kirántom szélnél sebesebben,
amit nekem meg nem köszön,
kis tökfikló, mert bejelentem:
a versem végén megdöföm.

Hogy szemtelen volt, kár nagyon.
Hol volna legjobb átszögeznem?
Az oldalán? Mellén vajon?
Szúrjam szíven? Mit szól? Igen? Nem?
Pengém hegye zizegve reppen:
egy légy! megül orron, fülön?
Pocakja lesz, hol – csak figyeljen! –
a versem végén megdöföm.

Van itt a rímmel kis bajom.
Kófic, mit ugrál oly ijedten?
Meg is van már a szó: majom.
Hohó, egy szúrás? Védve menten.
Hiú remény, hogy megsebezzen!
Vissza parádruposzt köszön.
Nem csodálom, ha összerezzen:
a versem végén megdöföm.

AJÁNLÁS
Herceg! Kérd Istent, kegyelmezzen!
Prím-, szekond-, terc-, kvart-, kvint-özön,
csel, kitörés, s lám! mint jeleztem:
a versem végén megdöföm.

Roxane csókja

ROXANE (*résnyire nyitja az ablakot*) Ki szólít?

CHRISTIAN Én.

ROXANE Ki az az én?

CHRISTIAN Christian.

ROXANE (*megvetően*) Maga az?

CHRISTIAN Szeretnék beszélni magával.

CYRANO (*az erkély alól; Christiannak*) Halkabban! Majdnem suttogva!

ROXANE Nem. Rosszul beszél. Menjen el!

CHRISTIAN Könyörgök!

ROXANE Nem! Maga már nem szeret.

CHRISTIAN *(súgásra)*
Azzal vádol, hogy én... nagy istenek, hogy én nem...?
De hiszen belevész az érzésbe az énem!

ROXANE *(már csukta volna be az ablakot)*
Hm, egész jó.

CHRISTIAN *(súgásra)* A vágy, mit ringatott a lelkem,
mindegyre nő, pedig... Amor, a kis kegyetlen...
játéknak vélte csak e bölcsőt.

ROXANE Ó, remek.
De tudva, hogy kegyetlen, mért nem fojtotta meg
még a bölcsőben a szerelmet?

CHRISTIAN Mert hiába,
az a kisdéd, az egy... kis Herkules!

ROXANE Na látja,
megy ez!

CHRISTIAN *(súgásra)* De igazán, kezével csak kinyúlt...
s a két kígyó: a Dölyf... s a Kétely... reccs, kimúlt.

ROXANE *(kikönyököl az erkélyen)*
Ez már igen! De mért beszél ily szaggatottan?
Képzelőerejét köszvény kínozza mostan?

CYRANO *(behúzza Christiant az erkély alá, és a helyére surran)*
Nem megy ez így.

ROXANE Szava mért ilyen téveteg?

CYRANO *(félhangon beszél mint Christian)*
Mert sötét van, s fülét nehezen leli meg.

ROXANE De az én szavaim könnyedén célba jutnak.

CYRANO Mert szívem tárva van mindegyik szótaguknak.
Nekem nagy a szívem, az ön füle kicsi.
Meg aztán lefelé jönnek a szavai,
enyéim fölfelé csak lassabban hatolnak.

ROXANE De egy ideje már az útjuk egyre gyorsabb.

CYRANO Lassan formába jön mindegyik, s többre jut.

ROXANE Igaz ami igaz: föl kell szárnyalniuk.

CYRANO Olyan magasra, hogy meghalok bele nyomban,
ha szájából kemény szó hull szívemre onnan.

ROXANE *(mozdul)*
Lemegyek.

CYRANO *(hevesen)* Ne!

ROXANE *(a padra mutat az erkély alatt)*
Hamar, álljon rá, ott a pad!

CYRANO *(hátrahőköl a sötétbe)*
Nem!

ROXANE Hogyhogy?

CYRANO *(ragadják elfele az érzelmek)*
Most olyan jó így beszélni csak,
halkan és hosszasan, hogy nem is látjuk egymást.

ROXANE Ne lássuk?

CYRANO Most ne, és ez jó. Csak sejtjük egymást.
Maga nem lát, csak egy hosszú, sötét köpenyt,
én egy nyári ruhát, fehérlik odafent.
Én csak egy árny vagyok, maga pedig a fény, és
nem is sejtí, ami elfog, hogy milyen érzés.
Lehet, hogy néhanap beszéltem ékesen.

ROXANE Bizony!

CYRANO De szavaim még nem jöttek sosem
szívem mélyéből...

ROXANE És miért?

CYRANO Mert mint a többi,
ha ránézett maga, csak úgy tudtam kinyögni
a szót, remegve és szédülve, de ma itt,
mintha most hallanánk csak egymás szavait
először.

ROXANE Csakugyan, hangja is más egészen!

CYRANO *(lázasan közelebb lép)*

Más, hát hogy is ne, mert a leplező sötétben
végre magam vagyok, és nem félek, hogy a...
(Elharapja a szót)

Nem is tudom... de ez... bocsánat... annyira
zavart vagyok, olyan új ez, annyira meglep!

ROXANE Új?

CYRANO *(keresi a szavakat; felkavarva)*

Persze, új... hogy én őszintén én lehessenek.
Mindig bénít a félsz: a gúnytól rettegek.

ROXANE Ugyan mért?

CYRANO Szenvedély perzseli szívemet,
s szorongva, hogy talán kacajt fakaszt a lángja,
szívem a szellemem leplét ölti magára.
Nyúlnék a csillagért, de merszem lelohad,
s szedegetem csupán a szóvirágokat.

ROXANE Az sem kevés.

CYRANO De most repülünk magasabbra!

ROXANE Így még sosem beszélt velem.

CYRANO Ne fojtsuk abba,
amit szívünk sugall, hogy Cupido nyila
tegzéből hogy repül, ne szürcsölyjük lila
képzelmeik cseppjeit aranygyűszűből, inkább
azt nézzük, hogy mivel csillapíthatja szomját
a lélek, bővizű forrásból, igazán.

ROXANE S a szellem?

CYRANO Szellemes azért voltam csupán,
hogy maradjon velem. De vétek volna most már,
az illatterhes éjben, e kivételes órán,
bűn a Természet ellen, ha úgy fűznénk a szót,

mint a gáláns levélkék, fennen finomkodók.
Az ég lenéz ránk csillagaival,
mindent, mi nem természetes,
hántson le rólunk, engedjük neki.
Amíg úzzük kényes alkímiánkat,
elillan a valódi érzelem.
A lélekből mi marad? pusztá párlat,
ha nem élünk, csupán a felszínen,
s a mindennél több többé semmilyen.

ROXANE S a szellem?

CYRANO Gyűlölöm a szerelemben!
Bűn vívni hosszan elmeél csatáit.
Ha itt a perc, mert el kell jönnie
(szánom, akinek nem jön el soha),
hogyan tudjuk, ott van bennünk a nemes vágy,
tönkreteszi a szép szavak sora.

ROXANE S ha itt volna kettőnknek az a perc,
milyen szavakat mondana nekem?

CYRANO Mind, mind, mind, mind, ami csak számra tódul,
csokorba nem szedem, mind, összevissza mindet:
szeretem, megfúlok, jaj, örültem szeretlek,
nem bírom, túl sok ez! Szívemben
csengettyű a neved: Roxane! S mivel
egész valómban folyton reszketek,
cseng-bong a csengettyű, cseng-bong neved!
Őrzök mindent, mindent, ami te vagy,
nem veszhetsz el egyetlen pillanat.
Tudom, tavaly május tizenkettődikén
a délutáni sétán másként hordtad hajad.
A fény volt az nekem, hajad, a fény maga,
jaj, annyira,
hogyan mint mikor soká a napba néz az ember,
s aranykarika villog mindenben,
túl fényköröd varázsán,
még akkor is mindenre szőke fényt
vetített káprázó szemem.

ROXANE (*megindultan*)

Igen, ez szerelem...

CYRANO Bizony, hogy az. Ez, ami bennem árad
iszonyúan, féltékenyen,
dühödten, szomorúan, ez az érzés,
ez szerelem – de önzés benne nincs!
A boldogságodért odaadnám enyémet,
azt se bánám, ha titokban marad,
csak halljam néha messziről: nevensz,
hogyan boldog vagy, és hogy van benne részem.
Minden pillantásodtól jobb vagyok,

és egyre bátrabb. Tudod? Érted? Érzed?
 Átjár-e téged is kicsit, ahogy
 fölszáll hozzád a lelkem a sötétben?
 Olyan szép ez ma este, olyan édes!
 Meghallgat engem, és én is magát.
 Ez sok! Ennyit nem mertem én remélni!
 Most már meghalhatok. Szavaimtól remeg
 a kék ágak között. Igen, maga remeg!
 Ahogy egymás között a levelek.
 Reszketsz! Kezed imádott reszketése
 éreztem, végigfut a jázminágakon.
(Megcsókolja az ágvéget)

ROXANE Igen, remegek, sírok, és szeretlek.
 És a tiéd vagyok. És megrészegítetted.

CYRANO Akkor hát jöjj, halál!
 Ez a mámor – ezt én, ezt én okoztam!
 Csak egyet kérek még...

CHRISTIAN *(az erkély alól)* Egy csókot.

ROXANE *(hőköl)* Tessék?

CYRANO Jaj!

ROXANE Mit kér?

CYRANO Igen... én...
(Christiannak, súgva) Elsieted.

CHRISTIAN Meg van hatva, most itt az alkalom.

CYRANO *(Roxane-nak)* Igen, igen, azt kértem én... de jaj!
 Túl nagy merészség volt, tudom.

ROXANE *(egy kicsit csalódottan)*
 Lemond hát róla?

CYRANO Nem! Nem! De, lemondok.
 Pirulna majd! Ne adjon mégse csókot!

CHRISTIAN *(megrángatja Cyrano köpenyét)* De mért?

CYRANO Hallgass, Christian!

ROXANE Nem hallom: mit súgott?

CYRANO Korholom magam, hogy túl messzire mentem. Azt mondtam:
 hallgass, Christian!

Pengenek a lantok

Jön valaki!

*Roxane becsukja az ablakot. Cyrano hallgatja, milyen dallamot játszanak
 a theorbák: az egyik bolondosat, a másik komorot*

Szomorú? Vidám? Mit akar? Férfi? Nő? Már látom: ez egy
 kapucinus barát.

Bejön egy kapucinus; lámpással a kézben házról házra jár, nézi a kapukat

8. jelenet

Cyrano, Christian, kapucinus barát

CYRANO (*a kapucinusnak*) Szabad tudnom, miért utánozza Diogenészt?
KAPUCINUS Egy hölgy házát keresem.
CHRISTIAN Zavarjuk el!
KAPUCINUS A neve Magdeleine Robin.
CHRISTIAN Mit akar?
CYRANO (*az egyik kis utcára mutat*) Arra, egyenesen. Még messze van.
KAPUCINUS Köszönöm. Elimádkozom érted, fiam, az egész rózsafüzért.
CYRANO Sok szerencsét!
(*Vissza előrejön Christianhoz*)

9. jelenet

Cyrano, Christian

CHRISTIAN Szerezd meg nekem azt a csókot!
CYRANO Nem!
CHRISTIAN Előbb-utóbb úgyis...
CYRANO Ez igaz. Mindenképp eljő a szédület pillanata, amikor ajkakat egymásra talál, és csókban összeforr. (*Magának*)
Hát nem jobb, ha amiatt, hogy...

Kicsapódnak az ablaktáblák. Christian elrejtőzik az erkély alá

10. jelenet

Cyrano, Christian, Roxane

ROXANE Maga az?
Ott hagytuk abba, hogy...
CYRANO A csók. E szó oly édes!
Nem értem, hogy miért fél tőle ajka mégis.
Éget kimondva már, mit számít hát a tett?
Nincs mért borzadnia. Emlékszik, hova lett
alig pár perce csak és szinte észrevétlen
az évődő csevej, és a mosoly helyében
sóhaj termett, ugye, sóhajból könny fakadt,
hát ne borzadjon el, elég borzongni csak,
s a könny után a csók hadd jöjjön végre szépen.
ROXANE Hallgasson!

- CYRANO Ó, a csók! Mi is az voltaképpen?
 Eskü, csak szorosabb, ígéret, hevesebb,
 végre beforradó fájdalmas régi seb,
 letépett rózsaszál, gyöngéd szerelmi ünnep,
 olyan titok, amely száját tekintí fülnek,
 időtlen pillanat, mint méh virág körül,
 úgy zsong, s mi egybeforr, virágízzel vegyül,
 s mit szívnek szív lehel, azt érezzük a csókból:
 a lelket ízleli az ajkon, aki csókol.
- ROXANE Hallgasson!
- CYRANO Ó, a csók olyan nemes lehet,
 hogy királynénk maga, ő sem tagadta meg
 az angol hercegek legboldogabbikától.
- ROXANE És?
- CYRANO (*rajong*) Mint Buckingham, úgy szenvedtem én magától,
 királynéba vagyok szerelmes magam is,
 hű, mint ő, szomorú...
- ROXANE S olyan szép vagy te is.
- CYRANO (*félre, józanodva*)
 Ja igen, szép vagyok, egészen elfeledtem.
- ROXANE Hát jó. Jöjjön fel, szakítsa le azt a páratlan virágot!
- CYRANO (*az erkély felé löki Christiant*) Mássz fel!
- ROXANE Letépett rózsaszál...
- CYRANO Mássz!
- ROXANE Mit szívnek szív lehel...
- CYRANO Mássz!
- CHRISTIAN (*tétovázik*) Nem tudom, szabad-e.
- ROXANE Időtlen pillanat...
- CYRANO (*taszajtja*) Mars már fel, te bolond!

Christian a padra szökken, és felkapaszkodva lombon, oszlopon, átlép az erkély mellvédjén

- CHRISTIAN Roxane! Szerelmem!
 (*Átöleli, szájon csókolja*)
- CYRANO Ó, hogy szúr valami! Tán a szívem? Azám!
 Koldus Lázár vagyok a nagy csóklakomán,
 csak morzsa jut nekem itt alatt, a sötétbe',
 de mintha a szíved az én szívemhez érne.
 Mert Roxane, édesem, tudni bár nem tudod,
 forró száddal te most szavaim csókolod.